

EX SITU

TIJDSCHRIFT VOOR VLAAMSE ARCHEOLOGIE
nr. 52 / Juli - Augustus - September 2026 / € 6,00 / driemaandelijks

PELPP
BELGIE(N)-BELGIQUE

Verantwoordelijke uitgever en afzendadres:
FVA vzw, Bekstraat 2, 9850 Landegem
afgiffekantoor Gent X | P918435

Zwitserse degen
in Brugge

Middeleeuwse haven
in Oosterweel

Eerste
neolithisch
grafveld van
Vlaanderen
in Hees

Luchtbeelden van de opgravingen in het centrum van Denderleeuw. Achter de kerk is de Dendervallei duidelijk zichtbaar. De kerk ligt bovenaan de vrij sterke helling naar deze vallei. © SOLVA

Al vanaf de volle middeleeuwen graven de bewoners kullen om leem te winnen. Hier onderzoeken de archeologen twee laatmiddeleeuwse exemplaren. © SOLVA

Duiken in het dorp van Denderleeuw

Vlaanderen kent heel veel dorpen. Soms idyllisch, geïsoleerd liggend tussen landbouwgronden, soms verborgen tussen lintbebouwing, verkavelingswijken en industrieparken. Soms vrij recent ontstaan, als 19de-eeuwse stichting (denk aan Louise-Marie bij Maarkedal, of de Koloniën van Weldadigheid in Antwerpen en Limburg), maar meestal heel oud. Onderzoek toont dat die tweede groep heel groot is, meer dan 1000 dorpen hebben diepe historische wortels. Het zijn archeologische schatkamers, maar nog niet zo lang geleden begrepen archeologen nog niet al te veel van die dorpen.

EWOUDE DESCHEPPEL, KATLEEN COUCHEZ EN WOUTER DE MAEYER

Bouwprojecten in dorpen zijn namelijk vaak kleinschalig, en vallen zo buiten de archeologiewetgeving. Een uitzondering daarop zijn de grote infrastructuurwerken die veel gemeentes momenteel laten uitvoeren, om de dorpskernen op te frissen en aan te passen aan de 21ste eeuw. Ook in Denderleeuw, een dorp aan de Dender nabij Aalst, was dat het geval. In de periode tussen mei 2025 en februari 2026 waren archeologen van SOLVA er aan de slag in het centrum, waar enkele pleinen heraangelegd worden en de riolering vernieuwd wordt. Dergelijke grootschalige werken zijn vanuit archeologisch perspectief dan ook heel belangrijk om meer te weten te komen over de oudste geschiedenis van onze dorpen.

Een middeleeuwse oorsprong

Lange tijd was het namelijk vooral historisch onderzoek dat het ontstaan van de dorpen in de middeleeuwen kon plaatsen. Veel dorpsnamen verwijzen bijvoorbeeld

naar vroegmiddeleeuwse nederzettingen, en ook de patroonheiligen van de kerk laten vaak toe te veronderstellen dat de kerk in die periode gesticht is. Het toenemend archeologisch onderzoek van de laatste jaren toont dat dit klopt. Vaak is er al enige activiteit vanaf de 7de eeuw n. Chr., maar het is vanaf de late 9de eeuw dat de dorpsontwikkeling een versnelling hoger schiet. Dit komt door het aanleggen van specifieke, afgebakende kerkhoven, waar de hele gemeenschap samen op begraven wordt. In de eeuwen daarvoor verhuisden boerderijen nog weleens binnen het landschap, maar zo'n permanent kerkhof zette het dorp letterlijk op de kaart. Die nieuwe kerkhoven bleven vanaf dan meestal continu in gebruik, en door de combinatie met de kerk vormden ze een belangrijke aantrekkingspool voor bewoning.

In Denderleeuw konden de archeologen dat algemene beeld bevestigen. Eerder al troffen ze onder de kerk sporen aan van een ouder kerkgebouw, opgericht in of

kort na de tweede helft van de 8ste eeuw (zie *Ex situ* 51). De nieuwe opgravingen brachten acht oude begravingen aan het licht. Ze liggen vrij verspreid, de verste op meer dan 90 m van de kerk. Op basis van hun bewaring en grafvorm denken de archeologen momenteel aan een datering uit de 7de-9de eeuw, maar zeker is dat nog niet. Dat er in die periode begraven is in Denderleeuw, bleek al uit de opgravingen in de kerk. In de fundering van een middeleeuwse kerkmuur stak een stuk menselijk bot dat uit de 7de-8ste eeuw dateert. De relatie tussen deze vroegmiddeleeuwse begravingen en het 8ste-eeuwse kerkgebouw blijft wel onduidelijk. Misschien vormde een begraafplaats toen een grotere, open zone rond de kerk?

Een boerderij in het dorp

In de 10de-11de eeuw stond er een boerderij, ongeveer op de plaats waar de oudere begravingen zijn gevonden. Het eigenlijke boerderijgebouw is daarbij niet gevonden,

maar de afbakenende grachten en heel wat kuilen en paalsporen bewijzen haar bestaan.

De gracht, die een keer is heraangelegd, bakende een gebogen, cirkelvormig perceel af. Dit sluit aan bij wat we weten over gelijktijdige boerderijen buiten dorpen. Interessanter nog is dat de gracht ook na het verdwijnen van de boerderij een rol blijft spelen. Haar verloop wordt namelijk overgenomen door een weg, waarlangs nieuwe bebouwing ontstaat. Het gaat deze keer om huizen in baksteen. De archeologen konden er de kelders, beerputten en funderingen van onderzoeken. Tot in de 19de eeuw blijft de middeleeuwse gracht als perceelsstructuur herkenbaar in het stratenpatroon van Denderleeuw.

Grote werken rond de eeuwwisseling

De vorige grootschalige infrastructuurwerken in Denderleeuw zijn meer dan een eeuw oud. In het begin van de 20ste eeuw werd de kerk gerenoveerd en is het kerkhof rond de kerk ontruimd. Later, nog voor de Tweede Wereldoorlog, is het dorpsplein afgegraven. Ook de kerkhofmuur is daarbij afgebroken. De ruiming van het kerkhof gebeurde blijkbaar niet volledig. Tijdens het archeologisch onderzoek

kwamen namelijk verschillende begravingen aan het licht. Ze dateren vanaf de late middeleeuwen tot in het begin van de 20ste eeuw. Ook een deel van de fundering van de kerkhofmuur zat nog in de grond. Een deel van de begravingen lag buiten deze muur, wat er op wijst dat het kerkhof doorheen de tijd in oppervlakte kromp. Deze vaststelling sluit aan bij bevindingen uit andere dorpen in de regio. Naarmate de bevolking steeg, nam de druk op de open ruimte toe. Het inkrimpen van het kerkhof maakte zo bouwgrond vrij, of liet toe een plein aan te leggen.

De structuur van het dorp

De opgravingen tonen ook dat de structuur van het dorp – waar liggen de straten en pleinen, hoe lopen die, en hoe staan ze in verbinding met elkaar – teruggaat tot de late middeleeuwen. Onder de huidige straten vonden de archeologen namelijk grachten uit de 12de en 13de eeuw. Deze interpreteren ze als grachten die wegen afbakenden. Anderzijds is duidelijk geworden dat enkele moderne wegen teruggaan op oude voetwegels, of pas in de 20ste eeuw zijn aangelegd.

Op het huidige plein voor de kerk lagen

dan weer heel veel grote kuilen, vooral uit de 16de tot 19de eeuw. Vermoedelijk zijn ze in eerste instantie gegraven om leem te winnen om bijvoorbeeld muren van huizen te bestrijken of bakstenen te bakken. De kuilen zijn vaak opgevuld met puinpakketten, afkomstig van de afbraak van woningen of van herstellingen aan de kerk. De aanwezigheid van de kuilen toont dat dit gebied minstens sinds de 16de eeuw onbebouwd en onverhard was. De kuilen liggen zo dicht bij elkaar dat er geen oudere sporen bewaard zijn, als ze al aanwezig waren. Het is dus niet mogelijk om de aanleg van het plein beter te dateren dan aan de hand van de vaststelling dat het in de 16de eeuw zeker bestond.

De evolutie stopt niet

Dorpen zijn constant in verandering, en dat is ook in Denderleeuw het geval. Je zou bijvoorbeeld kunnen denken dat er na de Tweede Wereldoorlog niet veel

meer veranderde, maar dat klopt niet. Na een brand in de jaren 1980, waarbij een café in vlammen opging, is beslist om het gebouw niet meer herop te bouwen en het perceel om te vormen tot parking. En de opgravingen in het dorp vinden natuurlijk plaats omdat er nieuwe werken zitten aan te komen. Ook naast de opgegraven zone was een aannemer druk in de weer met de bouw van een nieuw complex met ondergrondse parking. Bij die werken kwamen, meters diep, tanden van een mammoet aan het licht. Een ongelooflijke vondst, met dank aan de aannemer die de archeologen snel op de hoogte bracht. Maar dat verhaal is voor een volgend nummer van *Ex situ*!

1. De archeologen leggen voorzichtig een begraving bloot die misschien uit de vroege middeleeuwen dateert © SOLVA
2. De gracht rond de middeleeuwse boerderij is éénmaal heraangelegd. De oudste fase bevindt zich links, de jongste rechts. Bovenop die jongere fase komt later een onverharde weg, die doorleeft tot in de 19de eeuw © SOLVA
3. Bij het onderzoeken van een volmiddeleeuwse kuil kwam een groot stuk van een tuitpot in typisch roodbeschilderd aardewerk boven © SOLVA
4. De kuilen leveren ook leuke vondsten op, zoals deze twee scherven van zogenaamde baardmankruiken © SOLVA
5. Sneeuw of mist hielden de archeologen niet tegen om de geheimen van Denderleeuw bloot te leggen © SOLVA
6. Een 18de- of 19de-eeuwse kelder in baksteen bevond zich op de locatie van het volmiddeleeuwse erf © SOLVA
7. Zicht op het voormalige kerkhof rond de kerk. De afgebroken kerkhofmuur is links nog te zien. Ook het kerkhof als geheel is duidelijk zichtbaar: de grond is er veel geler dan buiten het kerkhof, op het plein, waar eeuwen aan kuilen graven de moederbodem hebben vergraven © SOLVA
8. De opgraving in Denderleeuw toont dat ook in historische dorpen het archeologisch archief goed bewaard is, ondanks eeuwen aan continue bewoning © SOLVA

